

СИСТЕМНА ТАКСОНОМІЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

А. С. Полторак, кандидат економічних наук, доцент

ORCID ID: 0000-0002-9752-9431

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано структуру фінансової безпеки України та правову основу політики держави у даній сфері. Удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «фінансова безпека держави». Досліджуване поняття розглядається як умови функціонування фінансової системи держави, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку. Фінансова безпека держави кількісно оцінюється за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектора.

Ключові слова: національна безпека держави, економічна безпека, фінансова безпека держави, фінансова система, складна система.

Постановка проблеми. Сучасні економічні реалії України в умовах глобалізації переконливо доводять, що з кожним роком посилюється вплив зовнішніх і внутрішніх загроз на рівень фінансової безпеки, механізм її забезпечення характеризується слабкістю та неефективністю, що спричиняє необхідність підвищення загального рівня захищеності фінансової системи держави. Починаючи зі світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр., економічне життя більшості країн світу зазнало кардинальних змін: фондовий ринок характеризується затяжним падінням, комерційні банки – проблемами з ліквідністю. За оцінками Міжнародного валютного фонду, представленими у 2018 році [2], у 85% країн, які відчули на собі негативний вплив кризи, обсяг виробництва і досі є нижчим тих рівнів, які були б досягнуті за прогнозними оцінками, якщо б виробництво зростало відповідно до тенденцій докризового періоду.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема висвітлення економічної сутності фінансової безпеки як складової національної безпеки України активно досліджувалася у роботах О. Барановського [5], М. Єрмошенка [10; 11], Н. Прокопенко [19], І. Король [3], Д. Басс [6], С. Бурлуцького, С. Бурлуцької [7], О. Вишневої, О. Христенко [8], В. Гейця [9], С. Лекаря [13], О. Підхомного [14], В. Приходько [15] та інших авторів. Необхідно зазначити, що сучасну парадигму економічної думки неможливо охарактеризувати наявністю єдиної системи підходів до ґрунтовного розкриття сутності дефініції «фінансова безпека держави», яка не отримала всеосяжного належного осмислення.

Мета статті. Основними завданнями дослідження є аналіз структури фінансової безпеки України, правової основи політики держави у сферах фінансової безпеки України, удосконалення теоретичного підходу до трактування категорії «фінансова безпека країни», спираючись на систему припущень, на основі яких має бути сформований термін «безпека».

Виклад основного матеріалу. Епістемологічні виміри фінансової безпеки держави як складової національної безпеки включають у себе питання сутності, категоріального устрою, природи економічного знання у безпековій сфері, структури.

На думку С. І. Лекаря, в умовах реалізації стратегії європейської інтеграції України обумовлюється необхідність та важливість забезпечення національної безпеки держави як системи заходів гарантування безпеки держави, особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз в усіх сферах життєдіяльності, захисту національних інтересів країни, визначення стратегічних пріоритетів та цілей [13, с. 3-4]. Так, саме в умовах активізації співробітництва між країнами посилюється взаємозалежність держав, у т. ч. у фінансовій та економічній сферах, що спричиняє виникнення нових загроз та ризиків.

Сутність категорії «безпека», на думку В. М. Заплатинського [12, с. 96], необхідно розглядати як умови, в яких дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до негативних подій стосовно існування складної системи з урахуванням наявних уявлень, потреб і знань. Відповідно, «безпека» складної системи залежить від уявлень про негативні та позитивні

події, сукупність яких сформована в суспільстві та науці. Враховуючи те, що економічна та фінансова системи – складні комплексні поняття, у структурі яких є інші складні системи, розуміння сутності цих категорій залежатиме від можливості прогнозування їх подальшого розвитку.

В Оксфордському тлумачному словнику [4] термін «безпека» трактується як «заходи, що вживаються для гарантування безпеки» або «свобода чи захист від небезпеки». В юридичній енциклопедії за ред. Ю. С. Шемученка [21] безпека розглядається через комплекс її елементів: філософія (наукова теорія); політика; концепція або доктрина; стратегія і тактика забезпечення; суб'єкти забезпечення (інститути та організації); методи, засоби, способи забезпечення.

У результаті аналізу з'ясовано, що термін «безпека» найчастіше співвідносять з певним об'єктом (системою, суспільством, особою, державою) та пов'язують з поняттями ризику, загроз, небезпеки.

У законі «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII зазначено, що національна безпека – це «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності,

демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», а до терміну «державна безпека» ще додано уточнення «невоєнного характеру» [17, ст. 1]. Однак захищеність не є обов'язковою умовою безпеки, тому що лише частково впливає на її зміцнення. Через те, що об'єкт безпеки за умови відсутності загроз може знаходитися у стані безпеки, відповідно, визначати сутність безпеки, спираючись на концепції захисту або захищеності, на нашу думку, є не досить обґрунтованою позицією.

Окремі автори трактують «безпеку» як «певний стан», однак аналогічні визначення також є спірними, оскільки безпеку не можна розглядати як певну якість людини чи системи або їх характеристику. Найімовірніше, «стан певної системи» (тобто її певну характеристику) доцільно визначати стосовно статичної системи, яка не враховує динамічність процесів взаємодії з внутрішніми процесами та зовнішніми умовами, тоді як «рівень безпеки системи» враховує зазначені фактори.

Спираючись на наукову позицію В. М. Заплатинського [12, с. 94-95], узагальнимо припущення, на основі яких має бути сформульований термін «безпека» (рис. 1).

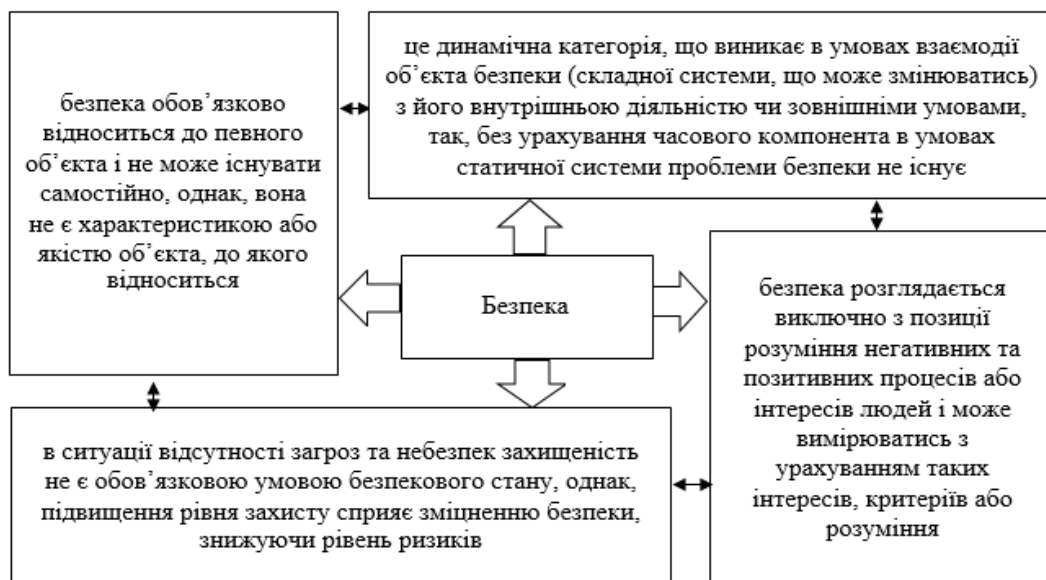

Рис. 1. Система припущень, на основі яких формується поняття «безпека»

Джерело: узагальнено автором на основі [12]

Як влучно констатує Д. Басс [6], у наявних підходах до представлення безпекових процесів відсутня системність, не вибудовано послідовної та логічної системи наукових знань, яка б віддзеркалювала фінансову безпеку в її багатовимірності, не сформовано систему наукових

підходів та принципів щодо пізнання окресленої проблематики.

Бурлуцький С. В. і Бурлуцька С. В. у своєму дослідженні [7] аналізують проблему наявності певних логічних суперечностей у законодавчих дефініціях понять «фінансова» та «економічна безпека». Автори звертають увагу, що законодав-

чий підхід базується на понятті «стану» у даний момент часу та певному наборі властивостей досліджуваної системи, а також «стійкості», тобто здатності цієї системи ефективно відновлювати стан рівноваги.

Погоджуємося з позицією авторів [7] стосовно наявності певної незбалансованості у цільових настановах законодавчого підходу до визначень «національна», «економічна» та «фінансова» безпеки. Так, національна безпека має спрямованість на досягнення стану захищеності національних інтересів України [17], у дефініції поняття «економічна безпека» фігурує спрямованість на збалансоване та стале зростання [16], а «фінансова безпека» містить формулювання «стабільний соціально-економічний розвиток». Існує докорінна різниця між поняттями «зростання» та «розвиток». Якщо перше переважно спрямоване на кількісне збільшення обсягу ресурсів, то друге передбачає якісні покращення процесів, вдосконалення фінансових і матеріальних потоків.

На нашу думку, у процесі формулювання дефініцій «фінансова» та «економічна безпека» більш доречним є застосування поняття «розвиток», а не «зростання», тому що саме безпека і розвиток є пріоритетними функціями життєдіяльності людини та суспільства, що приводить до розуміння необхідності системного сприйняття та дослідження цих процесів. На наше переконання, розуміння безпекової проблеми винятково у контексті протистояння, захисту від загроз відбиває сутність «безпеки» неповною мірою.

В Україні одними з перших почали розглядати поняття «фінансова безпека» академік В. М. Геєць, який розумів фінансову безпеку як «стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків» [9, с. 64], М. М. Єрмошенко [10], О. І. Барановський [5]. Погляди українських дослідників, як і світові дослідження у сфері фінансової безпеки, не характеризуються єдністю.

Фінансова безпека – це багаторівнева складна система, саме тому у державній стратегії забезпечення фінансової безпеки має бути чітко окреслено об'єкти, засоби та напрями підтримання необхідного безпекового рівня всіх суб'єктів фінансових відносин. Рівень фінансової безпеки держави залежить від здатності державних органів забезпечити стабільність платіжної системи та економічного розвитку держави; нейтралізувати або мінімізувати

негативні наслідки фінансових криз [20], кібератак на фінансову систему; контролювати рівень тіньової економіки [1], процес виведення капіталу з податкової системи держави та реального сектора економіки за кордон; здійснювати управління державним боргом країни [3], ефективно використовувати запозичення; запобігати злочинам у фінансовій сфері держави та інше.

Зазначимо, що комплексний підхід до інституційного розуміння дефініції поняття «фінансова безпека держави» містить не тільки визначення її місця у системі національної безпеки, але і систему взаємозв'язків з підсистемами нижчого та вищого рівнів. Як вірно зазначає професор О. Власюк [8], саме економічна безпека є базисом національної безпеки, а фінансова безпека, як один з її функціональних блоків, забезпечує виробничу основу інфраструктурними інститутами розподілу інвестиційних та фінансових ресурсів та є ключовим економічним гарантом стабільності.

Єрмошенко М. та Горячева К. зауважують, що базисом національної безпеки держави виступає економічна безпека [11], структурним елементом якої є фінансова безпека.

Погоджуємося з думкою В. П. Приходько [15] стосовно того, що сприйняття фінансової безпеки як статичної категорії є помилковим, навпаки, кризові явища підтверджують, що досліджувана категорія має динамічну структуру, яка визначається її специфічними властивостями.

За цих умов важливою проблемою є розроблення методологічних положень зміцнення фінансової безпеки України, вихідним базисом яких має стати визначення сутності категоріального апарату, ідентифікації її критеріїв та структури у глобальних викликах сучасності. Структуру фінансової безпеки України представлено на рис. 2.

Правову основу політики держави у сферах фінансової безпеки України становлять Конституція України, закон України «Про національну безпеку України» [17] та інші закони України, міжнародні договори, а також нормативно-правові акти, видані на виконання Конституції та законів України, у т. ч. Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері від 15.08.2012 № 569-р. [18].

У правовому регулюванні відносин фінансової безпеки в Україні, на нашу думку, відсутній комплексний підхід. Так, погоджуємося з думкою О. М. Підхомного, який

стверджує, що проблема фінансової безпеки у загально, побіжно та поверхнево [14, с. 72]. національному законодавстві згадується надто

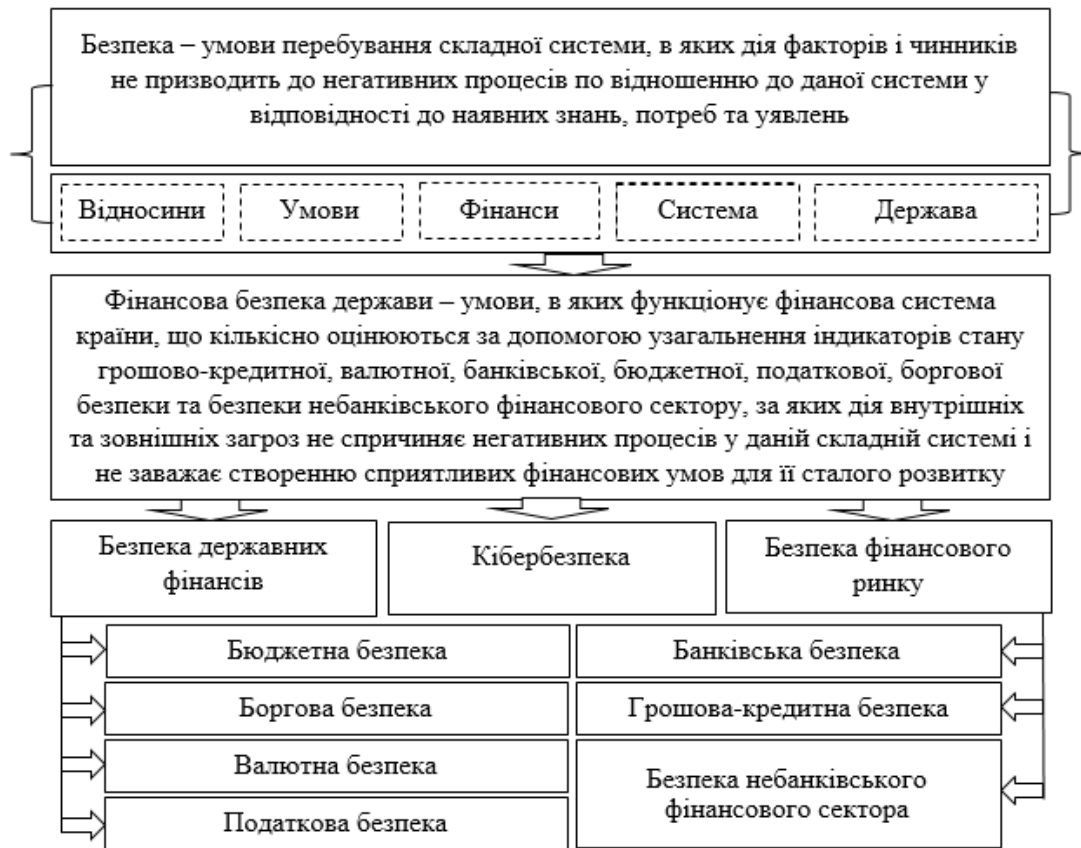

Рис. 2. Структура фінансової безпеки України

Джерело: удосконалено автором на основі [16; 21]

В економічній науці та практиці немає одностайного трактування категорії «фінансова безпека держави» та її складу, однак найчастіше цю категорію трактують з трьох позицій: як «певний стан», як «рівень захищеності об'єкта від загроз» або як «здатність його розвитку», також існують інші погляди, такі як «сукупність компонентів фінансової системи...», «система, яка забезпечує стабільність...», «специфічний вид суспільно-економічних відносин...», «характеристика можливих наслідків конфлікту...».

У рамках комплексного дослідження термінологічного базису категорії «фінансова безпека

держави» проаналізовано трактування цього поняття вітчизняними та зарубіжними вченими, що дозволило виокремити певні особливості, завдяки яким формується досліджуване поняття, і висловити авторський погляд на цю категорію.

Основні засади фінансової безпеки України, що включають правову основу державної політики у сфері фінансової безпеки, систему принципів державної політики у сфері фінансової безпеки України та фундаментальні національні інтереси України представлено на рис.3.

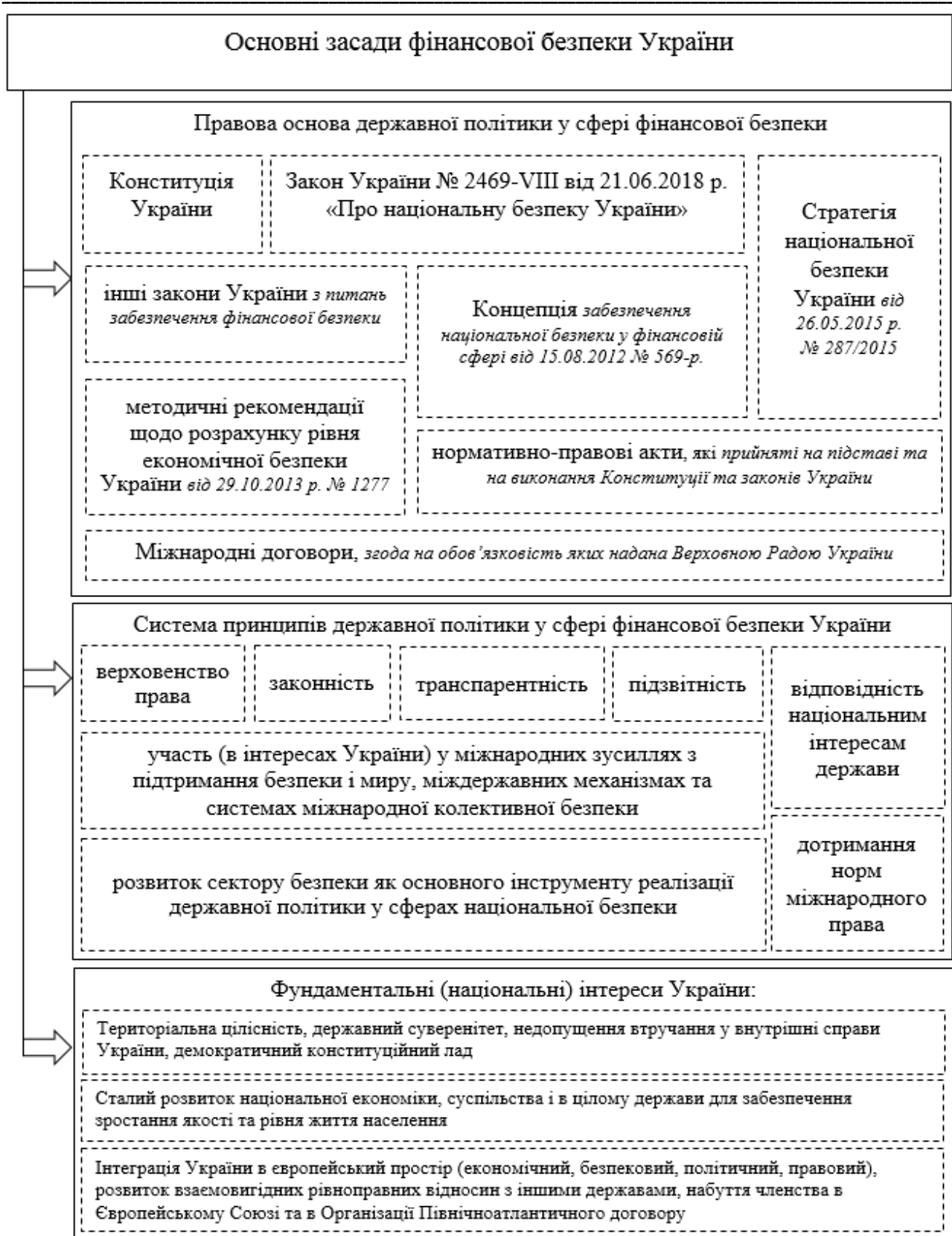

Рис. 3. Основні засади фінансової безпеки України

Джерело: узагальнено автором на основі [17]

Зауважимо, що формування переліку теорія фінансової безпеки держави; інститути елементів фінансової безпеки, а саме: наукова (національні та міжнародні) забезпечення

фінансової безпеки на рівні держави; стратегія і тактика забезпечення необхідного рівня фінансової безпеки; концепція фінансової безпеки держави; система індикаторів стану фінансової безпеки; аналітична інформація щодо стану фінансової безпеки, – має відбуватися, виходячи з обґрунтованого змісту визначення поняття «фінансова безпека».

Висновки і перспективи подальших досліджень. У процесі аналізу сутності, категоріального устрою та структури фінансової безпеки, природи економічного знання у безпековій сфері зроблено наступні висновки:

1. Удосконалено теоретичний підхід до трактування категорії «фінансова безпека країни», що, на відміну від наявних, розглядається як умови функціонування фінансової системи країни, що кількісно оцінюються за допомогою узагальнення індикаторів стану грошово-кредитної, валютної, банківської,

бюджетної, податкової, боргової безпеки та безпеки небанківського фінансового сектору, за яких дія внутрішніх та зовнішніх загроз не спричиняє негативних процесів у даній складній системі та не заважає створенню сприятливих фінансових умов для її сталого розвитку.

2. Проаналізувавши генезис нормативно-правового забезпечення фінансової безпеки, зроблено висновок, що в означених умовах для розвитку науки необхідно застосовувати синтез визначень «фінансової безпеки держави», системний підхід для розуміння сутності такого важко структурованого явища як безпека в її різновидових проявах: фінансовому, економічному, національному, переносити в правову площину творчий науковий потенціал з метою формування збалансованого системного правового підґрунтя, яке надасть можливість сформувати ефективний механізм забезпечення фінансової безпеки держави.

Список використаних джерел:

1. Atamanyuk I. P. Forecasting economic indices of agricultural enterprises based on vector polynomial canonical expansion of random sequences / I. P. Atamanyuk, Y. P. Kondratenko, N. N. Sirenko // CEUR Workshop Proceedings. – 2016. – pp. 458-468.
2. Chen W. The Global Economic Recovery 10 Years After the Crisis / Wenjie Chen, Mico Mrkaic, and Malhar Nabar Lasting Effects ; International Monetary Fund. – 2018, available at: <https://goo.gl/ZAd2uG> (Accessed 12 October 2018).
3. Korol I. Financial risk management as a strategic direction for improving the level of economic security of Ukraine / Inna Korol, Anastasiya Poltorak // Baltic Journal of Economic Studies. – 2018. – vol. 4. – no. 1(2018). – pp. 235-241. <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-235-241>.
4. Oxford Advanced Learner's Dictionary. – Oxford, 1995. – P. 1062.
5. Барановський О. І. Фінансова безпека : [монографія] / Олександр Іванович Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338с.
6. Басс Д. Я. Фінансова безпека як складова економічної безпеки України / Д. Я. Басс // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 3. – С. 5–10.
7. Бурлуцький С. В. Економічна та фінансова безпека регіонів в умовах децентралізації / С. В. Бурлуцький, С. В. Бурлуцька // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2015. – № 6. – С. 16–21.
8. Вишневська О. М. Індикатори формування економічної безпеки держави / О. М. Вишневська, О. О. Христенко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2016. – Вип. 4 (92). – С. 12-22.
9. Геєць В. М. Концепція економічної безпеки України / В. М. Геєць // Економіст. – 1998. – № 7–9. – С. 63–82.
10. Ермошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Ермошенко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 309 с.
11. Ермошенко М. М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : монографія / Микола Миколайович Ермошенко, Кіра Сергіївна Горячева. – К. : Національна академія управління, 2010. – 232 с.
12. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека» / В. М. Заплатинський // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2012. – Вип. 5. – С. 90-98.
13. Лекарь С. І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології / С. І. Лекарь // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 1. – С. 3–16.
14. Підхомний О. М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири : дис. д-ра екон. наук за спец. 08.00.08 / Олег Михайлович Підхомний ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015. – 455 с.
15. Приходько В. П. Фінансова безпека як основна умова ефективного функціонування держави / В. П. Приходько // Агросвіт. – 2013. – № 15. – С. 7–10.
16. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ від 29.10.2013 р. № 1277 [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2013. – Режим доступу: <https://clck.ru/EYAyV>
17. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII / Верховна рада України. – 2018. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page>
18. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : концепція від 15.08.2012 № 569-р. [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – 2012. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-%D1%80>
19. Прокопенко Н. С. Фінансова і податкова безпека підприємств аграрного сектора / Н. С. Прокопенко, О. О. Лемішко // Агросвіт. – 2011. – № 2. – С. 16-19.

-
20. Сіренко Н. М. Державна інноваційна політика в контексті світових інноваційних тенденцій / Н. М. Сіренко // Економіка та управління АПК : збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 7 (93). – С. 101-106.
21. Юридична енциклопедія : в 6 т. / під ред. Ю. С. Шемученко. – К. : Наукова думка, 1998. – Т. 1. – С. 207.

А. С. Полторак. Системная таксономия финансовой безопасности.

В статье проанализирована структура финансовой безопасности Украины и правовая основа политики государства в данной сфере. Усовершенствован теоретический подход к трактовке категории «финансовая безопасность государства». Исследуемое понятие рассматривается как условия функционирования финансовой системы государства, при которых действие внутренних и внешних угроз не вызывает негативных процессов в данной сложной системе и не мешает созданию благоприятных финансовых условий для ее устойчивого развития. Финансовая безопасность государства количественно оценивается с помощью обобщения индикаторов состояния денежно-кредитной, валютной, банковской, бюджетной, налоговой, долговой безопасности и безопасности небанковского финансового сектора.

Ключевые слова: национальная безопасность государства, экономическая безопасность, финансовая безопасность государства, финансовая система, сложная система.

A. Poltorak. System taxonomy of financial security.

The structure of the financial security of Ukraine and the legal basis of the state policy in the field of the financial security of Ukraine are analyzed. Based on systematized assumptions, on the basis of which the term "security" should be formed, the theoretical approach to the interpretation of the category "financial security of the country" has been improved, which is considered as the conditions for the functioning of the country's financial system, quantified by means of summarizing, fiscal, tax, debt security and security of the non-banking financial sector, in which the action of internal and external threats does not cause negative processes in this complex system and does not prevent the creation of favorable financial conditions for its sustainable development.

Keywords: national security of the state, economic security, financial security, financial system, complex system.